

Trávníček, František

[Pro střední a východní slovenštinu ...]

In: Trávníček, František. *K střídnicím za praslovanské ě v českém jazyce*. V Brně: Filosofická fakulta, 1923, pp. 23-24

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126403>

Access Date: 08. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

bezpečně jinými slovanskými jazyky. Tak ruština za *ä* z *ę* má *a*, *ja* (я), ku př. началъ (= načelъ), мясо (= měso), srbština *e* (mêco); obě střídnice jsou v lužičtině: v dolní *ě* (= praejotované *e*), ku př. *glědaš grěda*, v horní *a*, *ja*, ku př. *hladač, hrjada*. Sr. Mucke, Histor. u. vergleich. Laut- und Formenlehre (1891), 72. Přejod *ä* v *e* nebo *a* je zřejmý i jinde v střední slovenštině, kde se tyto hlásky pozorují vedle sebe v týchž nebo podobných případech. Tak se v Kraskově a Lukovišti říká: *žrjebä, najvätsje — pradü, štastje — peť, meso; visjü — drže*. Sr. u Pastrnka v SlovensPohl. XIII, 553.

Ve V. Revúci, viz výše sub 7, se v dlouhých slabikách dochovalo *ä*, v krátkých je již *e*. Tento rozdíl mezi krátkými a dlouhými slabikami nedovedeme sice vysvětliti, ale to nemůže býti na závadu výkladu, že *e* je z *ä*. Vímeť z dějin jazykových, že v dlouhých slabikách je často jiný vývoj než v krátkých; připomínám na př. ze slovenštiny, že v krátkých slabikách *ě* ztratilo jotaci (*mesto, seno*), zachovalo ji však v dlouhých slabikách (*miesto, biely*).

Ve spisovné slovenštině je *ä* jen po retnicích, všude jinde *a*, v dlouhých slabikách veskrze *ja*. Místy v lidové mluvě se však místo *ä* vyslovuje *e* (*meso, peť, děveť*). Zase nedovedeme říci, proč se *ä* zachovalo jen po retnicích, ale lze ukázati ku př. na okolnost, že se v češtině po retnicích zachovala jotace při *e* (pět), po jiných souhláskách však nikoli, t. j. že retnice jsou jistým jevům fonetickým příznivější než souhlásky ostatní.

Střední slovenština je po této stránce velmi pestrá; až bude důkladně prozkoumána, najde se takových typů, o nichž byla řeč (v dlouhých slabikách *ä* — v krátkých *e*, *ä* jen po retnicích v krátkých slabikách), ještě více a beze vší pochyby se shledá, že je *ä* zachováno veskrze ještě jinde. Ale již z toho, co dnes víme o středoslovenských nářečích, zejména zásluhou Pastrnkovou, je patrné, že rozmanité střídnice jejich vznikly ze starší střídnice jediné, *ä*, *ä*. Někde snad není zcela tak zřejmé jako na př. v nářečí dolnooravském, že různé střídnice vzešly z *ä*, ale tu nesmíme zapomínati, že střední slovenština je jazykový celek a že není možné předpokládati pro různá její nářečí různé původní střídnice.

Také východoslovenské střídnice za *ę*, totiž *e*, *a*, *ja*, lze bez neshody vyvozovati z *ä*. Tak se vysvětlí připomenutý rozdíl mezi střídnicemi za *ę* a za pračeské *a*, *á* (*‘a*, *‘á*) po palatálních souhláskách. Nějaké pravidlo, kdy ve východní slovenštině z *ä* vzešlo *e* a kdy *a*, *ja*, není z dostupného materiálu patrné.

9. Pro střední a východní slovenštinu je tuším nepochybné, že její střídnice za *ę* třeba vyvozovati z *ä*, nikoli *‘a*. Ale také západoslovenské střídnice lze vyvozovati spíše z *ä* než *‘a*. Pro první výklad svědčí

především okolnost, že i v západní slovenštině je dodnes *ä*, třebaže není tak hojně jako v střední. Sr. u Pastrnka v SlovensPohl'. XIII, 639, který je dokládá ze stolice trenčínské. Při podrobném zkoumání se možná najde ještě jinde. Dále má tento výklad oporu v tom, že i tam, kde *ä* není, lze dnešní střidnice lehčeji vyložit z bývalého *ä* než *'a*. Materiálu máme bohužel málo; nejvíce ve spisku Suchého, popisujícího západní část bratislavské župy, ostatní nářečí pak známe hlavně z dotazníkového materiálu Pastrnkova uveřejněného v SlovensPohl'. Ale i z toho materiálu je viděti, že střidnice za *ę* jsou v západní slovenštině velmi pestré, často jiné než v nářečí popsaném Suchým. Tak na př. ze St. Turé uvádí Hargaš v SlovensPohl'. XVII, 48 *knaz*, kdežto Suchý má *kněz*; Pastrnek má l. c. XV, 119 z Myjavy *đakujem*, Suchý *đzekovat*; Hollý píše *vác*, u Suchého je *více*, *víc*, *vícej*, *vjecej*. Tuto různost si dovedu spíše vysvětliti z *ä* než z *'a*, protože vznik brzy hlásky *a* (*'a*), *á* (*'á*), brzy *e* (*'e*), *é* (*'é*), *ie* a pak *i*) lze dobře pochopiti z fonetické povahy hlásky *ä*. Kdybychom dnešní střidnice vykládali z *'a*, těžko bychom si vysvětlili, že z něho vzešlo *đzekovat* i *đakujem*, *kněz* i *knaz*, *více*-*vác* atp. Tyto dvojí střidnice za *'a* (*a*) shledáváme sice také v českých nářečích, ale podle pravidla o přehlásce, kdežto zde je *a*, *á*, i tam, kde čekáme podle pravidla o přehlásce *ě*, *í* (*knaz*, *vác*). Je pravda, že takovouto nepravidelnost v přehlásce shledáváme i tam, kde jde nepochybně o pračeské *a* (*'a*) — na př. u Suchého 2 je *prítel*, *smít sa*: gen. sing. *znameňá* — ale tu myslím *ä*, doložené v západní slovenštině, přece jen navštěďuje tomu, že dnešní západoslovenské střidnice za *ę* vzešly z jednotné střidnice *ä*, nikoli *'a*. Že jsou dnešní západoslovenské střidnice za pračeské *'a*, *a* i za ono *ä* v podstatě stejné, není nic divného; vímeť z dějin jazykových, že i jindy z různých základů časem vyrůstají stejné jevy.

Viděli jsme, že v moravském nářečí slovenském jsou za *ę* asi takové střednice jako v západní slovenštině. Nabízí se tedy pro ně výklad stejný. Ale tu nelze nemíti na paměti, že také za pračeské *a*, *á* po palatálních souhláskách je v moravské slovenštině právě taková nepravidelnost jako v střidnicích za *ę*, nepravidelnost v přehlasování, a že v moravské slovenštině není ani stopy po *ä*, takže je stejně možné vykládati její střidnice za *ę* jak z pračeské jednotné střidnice *'a*, tak *ä*. Totéž lze říci o laštině. Výklad střidnic z *'a* není v rozporu s předpokladem, že *ę* dalo *ä*, *ä*. Viz dále sub 11.

Pro výklad moravskoslovenských a lašských střidnic z *ä*, nikoli z *'a*, bylo by lze uváděti jen to, co praví Jagić v Arch. XVI, 511: že se totiž původní *a* přehlasuje v *ě* jen po palatálních konsonantech *č*, *ž* atd., kdežto za *ę* že je *ě* i po nepalatálních souhláskách, na př. *pět*. To je však námitka lichá, protože před *ę* byly všechny konsonanty palatální.